

LIBYA İÇ SAVAŞI VE KRİZ YÖNETİMİ

Burak GÜNEŞ*

Öz

Bu çalışmada, genelde Arap Baharı ve özelde Libya İç Savaşı konu edilmiştir. Arap Baharı sürecinin Orta Doğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkelerini derinden etkileyişi, kriz yönetimi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu yapılırken, modern devlet ve başarısız devlet kavramları söz konusu tartışmaya temel oluşturmaktadır. Buna göre, başarısız devlet olarak tanımlanan devletlerin, modern devletler sistemine tehdit olmaktan ziyade, modern devletler sistemini yeniden üreten asli unsurlar olduğu vurgulanmaktadır. Modern devlet iyiyi temsil ederken, başarısız devletin kötüyü temsil etmesi tesadüf değil, bir zorunluluktur. Bu zorunluluk dış müdahalelerin ardındaki motivasyonu da göstermektedir. Zira bir devletin başarılı olarak kodlanabilmesi ancak ve ancak başarısız bir devletin varlığına bağlıdır. Yukarıda belirtilen temel atıldıktan sonra, eldeki makale Libya İç Savaşını incelemeye gayret etmektedir.

Çalışma Libya İç Savaşını esas itibarıyla iki ana döneme ayırmaktadır. Buna göre ilk dönem, uluslararası müdahaleye kadar olan ve Kaddafi'nin devrilmesi ile son bulmaktadır. Devamla, Kaddafi sonrası iktidar ilişkilerini içeren ve iç çatışmaların bir türlü son bulmadığı evre ise makalenin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, merkezî devlet otoritesinin yıkıldığı Libya örneğinde, iç savaşlar ya da iktidar mücadeleleri son bulmamış, krizlere yönelik barışçıl girişimler kadük kalmıştır. Muhtemeldir ki mevcut durum merkezî devlet otoritesi tekrardan sağlanana kadar devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Libya, Kaddafi, Halife Haftar, Kriz, NATO

CIVIL WAR IN LIBYA AND CRISIS MANAGEMENT

Abstract

In this article, Arab Spring -in general- and Libyan Civil War -in particular- are taken under investigation. Impacts of Arab Spring on countries of the MENA region will be examined in the lens of crisis management. By so, the terms modern state and the failed state will be the base of the arguments. Accordingly, it is emphasized that failed states are the essential elements that reproduce the system of modern states rather than threatening it. While the modern state represents good, it is not a coincidence, but a necessity, that the failed state represents evil. This necessity also shows the motivation behind foreign interventions. The fact that the existence of a successful state depends only on the existence of a failed state. After taking the above-mentioned baseline, the article tries to examine the Libyan Civil War.

The Libyan Civil War fundamentally consists of two major turning points. Accordingly, the first period ends with the overthrow of Gaddafi by an international intervention. Continually the period -which involves post-Gaddafi power politics and endless civil war- will form the second part of the article.

As a result, in the case of Libya, where the central state authority was destroyed, civil wars or struggles for power have not come to an end, and peaceful attempts have failed to settle disputes. It is probable that the current situation will continue until the central government authority is re-established.

Key Words: Libya, Qaddafi, Khalifa Haftar, Crisis, NATO

* Arş.Gör., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, burak.gunes@ahievran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7652-6733>

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanları içerisine krizler, güvenlik, dış politika analizi, bölge çalışmaları ve bunun gibi birçok konu girmektedir. Kriz alt başlığı ise, güvenlik çalışmalarından ayrı düşünülemez. Bu iki alan geleneksel olarak devleti merkeze almış ve analizler devlet merkezli olagelmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Uluslararası İlişkiler’de kriz anları genellikle devletlerarası ekonomik, siyasi ya da askerî sorun alanlarını niteleyen ve güvenlik şemsiyesi altında anlam bulan alanlar olarak göze çarpmaktadır.

Özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle devlet merkezli kriz ve güvenlik algılamaları yerini insan merkezli tartışmalara bırakmaya başladı. Elbette devlet merkezli analizler başat konumunu korumaktaydı fakat farklı bir pencere açılmış ve insanı ilgilendiren her şey o pencereden girmeye başlamıştı. Örneğin, insan hakları ve insancıl hukuk konuları medya ve uluslararası hükümet dışı kuruluşların da gayretleri ile gündemin en üst sıralarını işgal eder oldu. Bu yeni düstur, silahlı müdahalelere yeni bir meşruiyet dayanağı da sunuyordu. 1999 yılında NATO’nun gerçekleştirdiği Kosova Operasyonu insani nedenler ile meşru kılınyordu.

Eldeki çalışma da güvenliğin ve kriz kavramının değişen gündemini heybesinde tutarak, Libya’da meydana gelen son gelişmeleri ele almak gayretindedir. Çalışmada ayrıca vurgulanan ve devam edegelen bölümlere de arka plan oluşturan bir çıkış noktası vardır. Buna göre uluslararası sistem egemen ve eşit -başka bir deyişle modern- devletlerden oluşan bir yapı arz etmektedir. Egemen devlet ya da modern devlet eldeki sistemin ana yapı taşı konumundadır ve genel görüşe göre söz konusu yapının karşıtı, ideal olan egemen devlet yapısına ulaşamamış birimlerdir. Bu tespiti tersine çeviren mevcut çalışma; egemen ya da modern devlet statüsüne erişememiş birimlerin sisteme tehdit olmadığını, aksine sistemi yeniden ürettiğini ve sistemde egemen ve modern olarak kodlanan devletlere meşruluk kazandırdığını iddia etmektedir. Libya krizinin de bu anlayışla okunması gerektiği, eldeki çalışmanın biricik savıdır.

Libya'daki kriz durumunu ele alan bu çalışma esas itibarıyla iki ana döneme ayrılmaktadır. Bu dönemler, Kaddafi'nin devrilmesiyle son bulan Libya'daki iç savaş ile Kaddafi sonrası devlet inşa sürecidir. Çalışmanın bir diğer temel savı ise, Kaddafi'nin devrilmesiyle oluşan güç boşluğunun doldurulamadığı ve mevcut sosyolojik yapı nazarıdikkate alındığında uzun yıllar doldurulamayacak olduğudur. Ek olarak, Kaddafi'nin devrilmesine giden süreçte uluslararası müdahale ile Kaddafi sonrası çatışma ortamının ortadan kaldırılması için kullanılan diplomasi kurumu da kriz yönetimi için öncelikle tercih edilen yöntemlerdir.

1. ULUSLARARASI DEVLETLER SİSTEMİ VE KRİZ YÖNETİMİ

1.1. Uluslararası Devletler Sisteminin Üzerine Bina Edildiği Felsefi Temel

Modern uluslararası sistem 'egemenlik' ilkesi üzerine bina edilmiştir. Vestfalya Antlaşmaları'ndan bu yana gelen ve genel olarak üzerinde mutabık kalınan husus, uluslararası sistemin merkezi bir polis ya da hükümet gücüne sahip olmayan, egemen ve eşit devletlerden oluşan anarşik bir yapıya sahip olduğudur (Kaygusuz, 2014:26). Böylelikle ilk başlarda Avrupa merkezli ortaya çıkan egemen ve eşit devletler anlayışı, zaman içerisinde tüm dünyaya yayıldı. Bugün uluslararası ilişkiler olarak adlandırılan sosyal ilişki tarzı, devlet denilen yapılar arasında ekseriyetle cereyan etmektedir. Netice itibarıyla, Yurdusev'in de belirttiği üzere, Avrupa merkezli ortaya çıkan modern ulus-devlet tüm kurum ve kuralları ile dünyanın her köşesine yayılmasından ötürü, uluslararası ilişkiler mefhumu bizatihi modern bir kavramsallaştırmadır (Yurdusev, 2006:19).

Söz konusu modernlik Weberci bir yaklaşımla açıklanmakta ve modern devletin 'meşru şiddet tekeline sahip olduğunu iddia eden (Weber, 1947:154) bir yapı olduğu ve bu iddianın da gerçekleşmesi oranında modern devletin tamam olacağı varsayılmaktadır. Kısaca modern devlet, sınırları içerisinde fiziki şiddet üzerinde tekele sahip olan ve iradesinin ötesinde

başkaca bir iradenin mevcut olmadığı bir yapı olarak kodlanmaktadır. Fiziki şiddet üzerindeki devlet tekeline ek olarak modern devlet, sınırları net biçimde belirlenmiş toprak parçası üzerinde yönetsel anlamda da tekel oluşturan ve bunu hayata geçiren hükümsel kurumsallaşmayı tamamlamış bir yapıdır da. Bu yapının kararları merkezi bir polis gücü ve yargı ağı ile desteklenmiş yaptırımlar ile teşekkül etmektedir (Giddens, 1989: 149). Tüm bu tanımlamalardan modern devletin idealize edilen normatif bir yapısı olduğu çıkarılabilir. Söz konusu çıkarımın yapılabilmesi için ise ikili karşıtlığın varlığı ön koşuldur.

Aydınlanma felsefesinin temel düsturu olan ilerleme fikrine duyulan inanç, modern devlete yüklenen olumlama çabaları, henüz modern olamamış ama o yolda ilerleyen/ilerlemek zorunda olan devletlerin/toplumların varlığını ön koşullamaktadır. Söz konusu felsefi duruş bir sosyal bilimler felsefesi olan ve Auguste Comte'ta net biçimde belirginleşen pozitivizmin etkisini taşımaktadır. Comte'a göre toplumlar üç aşamadan geçmişlerdir. Üç Hal Yasası olarak adlandırılan Comtecu toplumsal evrim kuramına göre bu dönemler Teolojik Dönem, Metafizik Dönem ve Bilimsel Dönemdir. İnsanlık bu evreleri izlemiş ve nihayetinde bilimsel döneme erişmişlerdir (Bostanoğlu, 2008:44-45). Bu evrimsel çizgi bir zorunluluk olarak kodlanmakta ve iyiye doğru alınan yolu betimlemektedir. Böylelikle, Avrupalı toplumların geçmiş oldukları aşamaların evrensel olduğu yönünde bir ön kabul ortaya çıkmakta ve farklı toplumsal gelişim modellerini *şeyleştirip* açıklamaya çabalamaktadır (Bostanoğlu, 2008:45).

Yukarıda söz edilen felsefi düsturun mantıksal sonucu, iyiye doğru alınan yolda, iyiye ulaşan/mevcut tarihsel koşullar içerisinde iyiyi yakalayan ile iyi olmayan/henüz iyi olamayacak olan arasında bir karşıtlık ilişkisinin varlığıdır. Böylelikle en azından iki şey gerçekleşmiş olmaktadır. Bunlardan ilki, her toplumun benzer evrelerden geçmek zorunda olduğu fikri neticesinde tüm toplumlar benzer kılınmakta, farklı tarihsel ya da kültürel kodları yok sayılmaktadır. İkinci olarak, tek ve evrensel gelişim çizgisinin

takep edilmesi gerektiği fikrinin sonucunda ileri toplumlar ile henüz o noktaya gelememiş toplumlar arasındaki farklılığın yeniden üretilmesidir. Bu savları gerek yakın zamanda meydana gelen Arap Baharı döneminin öncesinde gerekse iç savaş yaşamış ve halen yaşanmakta olan Arap Baharı sonrası devletlerde görmekteyiz.

Örneğin Gregory Gause'un *Foreign Affairs* Dergisinde yazmış olduğu 'Neden Orta Doğu Çalışmaları Arap Baharını Kaçırıldı: Otoriter İstikrar Miti' (2011:81-90) başlıklı makalesi, Orta Doğu Ülkelerine yaklaşımı gözler önüne sermektedir. Gregory Guase makalesinde, Arap isyanlarının ya da popüler tabiri ile 'Arap Baharının' gerçekleşmesini öngöremeyen Orta Doğu Çalışmaları nezdinde özeleştiri yapmaktadır. Çünkü yaygın kanı üzere, Orta Doğu ülkelerinin otokratik yapılarından dolayı ve insanların bu tarz yönetim biçimlerine olan itaatinden ötürü, geniş kapsamlı halk ayaklanmalarının olabileceği fikri kadük kalıyordu. Başka bir deyişle, bölge ile ilgili açıklamalar dönüp dolaşıp 'demokratik olmayan yöneticilerin daimiliği' üzerinde salınıyor ve bu durum başkaca ihtimalleri devre dışı bırakıyordu (Gause, 2011:81). Bunun açık anlamı, Arap toplumlarının değişime ya da gelişime değil, düzene ve dinginliğe sahip olduğu ve bunun sonucu halk merkezli köklü dönüşümlerin gerçekleşemeyeceği ön kabulüdür.

Bahsedilen ön kabuller Arap liderler ve onlara sadakat ile bağlı olduğu düşünülen askerî yapıdan kaynaklanıyordu. Dahası, ekonomi üzerindeki patronaj ilişkileri vasıtasıyla gerçekleşen bölüşüm şeklinin halk nezdinde sorun yaratmayacağı fikri ve son olarak, Arapların yaşadığı coğrafyayı sınırları ortadan kaldıracak şekilde kesebilen yeni tarz bir Pan-Arabizm dalgasının olma ihtimalinin düşüklüğü ya da hiç tahayyül edilememesi Arap isyanlarının öngörülememesine neden oluyordu (Gause, 2011:81-89).

Her ne olursa olsun, Arap halklarından kendi başlarına düzene (siyasal iradeye) karşı ayaklanmalarının beklenmemiş olması ve söz konusu halkların belli kalıplar içerisinde değerlendiriliyor olması bizatihi

modernleşme projesinin ikili karşıt yaratmak çabasının yeniden üretiminden başka bir şey değildir. Çünkü bu karşıtlıkların yeniden üretilmesi olgusuna, iç savaş yaşamış Libya gibi ülkelerde, devlet mekanizmasının çözülmesinde ve yeniden inşasında ayak diretilmesinde tanık oluyoruz.

Literatürde Başarısız Devlet olarak tanımlanan siyasi yapılar¹, mevcut uluslararası sisteme bir meydan okuma ya da varlığını tehdit eden bir unsur olarak değil; aksine mevcut uluslararası sistemi ayakta tutan ve bizatihi varlığına sebebiyet veren bir fenomen olarak görülmelidir. Devamla, bu fenomenin her seferinde yeniden üretildiği de göz ardı edilmemelidir. Zira Başarısız Devlet tanımlaması zorunlu olarak Başarılı Devlet tanımlamasını da beraberinde getirmektedir. Bu zorunluluk sonucunda, Aydınlanmadan bu yana devam edegelen ilerlemeci anlayış yaşam alanını kaybetmemekte, tahakküm ilişkileri meşru bir zeminde devam edebilmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere, modern devletler sistemi egemen ve eşit devletleri ön koşullamaktadır. Böylelikle, egemen olan devletin varlığı egemen olmayan devleti de gerektirdiği için bu açık bizatihi modern olmayan devlet tanımıyla kapatılmaktadır. Modern devlet ise, toprakları üzerinde kuvvet kullanma tekeline sahip olduğunu iddia eden ve hükümet etmek için gerekli tüm kurumsallaşmayı aynı anda ve yoğunlukta ülkesinin her yerinde hissettirebilen devlettir. Konumuz açısından değerlendirildiğinde, özelde Libya genelde ise tüm Orta Doğu nazarıdikkate alındığında karşımıza çıkan sonuç, modern olan ile olmayan arasındaki sürekli gerilimdir. Söz konusu ülkeler, gerek idari açıdan gerekse kurumsal kültür açısından henüz modern devlet tabirini hak edememektedir. Bu kavramsallaştırma modern olduğunu, başka bir deyişle devlet olma gereklerini yerine getirebildiğini iddia eden merkez kapitalist ülkeler açısından tehdit değil varlık sebebi olarak kodlanmaktadır. Uluslararası sistemin bahsedile gelen ikili karşıtlık ilişkisiyle varlık bulduğu dikkatten uzak tutulmadan, bu çalışmada Libya'nın Kaddafi sonrası dönüşümüne ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu maksatla bir sonraki bölümde Arap Baharı ve Kaddafi'nin devrilmesine, daha sonraki bölümde ise Kaddafi sonrası

Libya'sına değinilecektir. Bunun için öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde 'Kriz' ve 'Kriz Yönetimi' kavramlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1.2. Uluslararası Politikada Kriz ve Kriz Yönetimi

Bu çalışmada 'kriz' kavramsallaştırması Güvenlik Çalışmaları'nın içerisinde değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, güvenlik sorunu oluşturan uluslararası olaylar ya da olguları kriz değerlendirmesi içerisine alıyoruz. Buna göre 'Güvenlik'in bilimsel olarak çalışılması gayretleri sonucunda Wolfer, objektif ve sübjektif olmak üzere iki kategoride güvenliği tanımlamıştır. Objektif anlayışa göre Güvenlik, '*kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması halidir*' (Wolfers, 1952:481-502). Bu tanım herkes için geçerli olabilecek ve öznel yargılardan bağımsız olarak ele alınabilecek olmasından dolayı 'objektif' olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan Wolfer'e göre sübjektif güvenlik, '*söz konusu değerlere saldırı olacağına dair herhangi bir endişenin/korkunun olmaması halidir*' (Wolfers, 1952:485).

Klasik açıdan güvenlik kavramsallaştırmalarının ortak keseni uluslararası politikanın başat aktörü olarak tanımlanan 'devlet'in güvenliğidir. Objektif olarak güvenliğin değerlendirilmesi çabaları, devletlerin kazanmış oldukları değerlere karşı bir tehdidin olmaması manasına gelmektedir. Anarşik uluslararası sistemde devletlerin güvenliklerini sağlamalarının en rasyonel yolunun da güç artırımı olduğu kabul edilmektedir². Netice itibarıyla güvenlik kavramsallaştırmaları devletler özelinde cereyan eden ve kriz anlarında ise devletler minvalinde çözüme kavuşturulması gereken dönemler olarak algılanmıştır.

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, devlet merkezli güvenlik algılamaları yerini insan merkezli yaklaşımlara bırakmaya başladı. Başka bir deyişle klasik devlet güvenliği konularının yanında, insanın içinde olduğu güvenlik sorunları da uluslararası politikanın gündemini işgal eder

oldu. Örneğin, özellikle Soğuk Savaş sonrası Afrika ülkelerinde tanık olduğumuz soykırım ve katliam girişimleri, büyük çaplı göçler ve buna mukabil sığınmacı sorunları³, suya ya da yiyeceğe ulaşımında yaşanan kitlesel sorunlar ve silahlanmanın yerele inmesi sonucu devlet dışı aktörlerin güvenlik sorunları yarattığı yeni bir döneme giriliyordu.

Yukarıda da belirtildiği gibi, güvenlik konuları içerisine giren yeni alanlar ortaya çıkıyor ve geleneksel manada devletlerarasında askerî, ekonomik ya da siyasi şekilde meydana gelen kriz anları, insanı doğrudan içine alacak şekilde yeni boyutlar kazanıyordu. Konumuz açısından değerlendirildiğinde, iç savaş esnası ve sonrası Libya'sı, yukarıda bahsedilen kriz alanlarından münezzehtir.

Değişen koşullar neticesinde krizlerin yönetimi hususunda yeni yöntemler ya da eski yöntemlerin yeniden yorumlanması da gündeme gelmiştir. Bu manada küresel politikada krizlerin önlenmesi, yönetilmesi ve çözülmesi için kullanılan kimi enstrümanlar bulunmaktadır (Sens ve Stoett, 2010: 237-285). Bunlar; diplomasi kurumu, silahlanmanın kontrol edilmesi ve silahsızlanmanın sağlanması, insan güvenliği konseptinin işletilmesi, uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun devreye sokulması, barışı koruma operasyonlarının icrası ve insancıl müdahale, yaptırımlar ve demokratikleştirme (Sens ve Stoett, 2010: 237) gibi araçlardır.

Eldeki çalışma Libya krizini iki ana döneme ayırmakta ve bu dönemlere uygulanan kriz/çatışma çözüm tekniklerini kategorileştirmektedir. İlk elde Arap isyanları sırasında Libya'da yaşanan iç savaşa uygulanan uluslararası müdahale değerlendirilecektir. İkinci olarak ise, Kaddafi sonrası Libya'da yaşanan iç çekişmelerin çözümü için başvurulmuş diplomasi kurumuna değinilecektir. Her ne var ki, gerek Kaddafi iktidarının devrilmesine giden iç savaş süreci gerekse Kaddafi sonrası güç boşluğundan kaynaklı oluşan iç savaş ortamı 'insan güvenliği' kavramını merkeze alan kriz yönetimi yollarından ayrı düşünülemez.

Literatürde insan güvenliği olarak adlandırılan kavramsallaşma, ilk olarak 1994 tarihli BM Kalkınma Programı İnsani Kalkınma Raporunda geçmektedir (UNDP, 1994; Bağbaşıoğlu, 2017:511-521) . Rapor çarpıcı bir tespitte bulunmaktadır; buna göre insanlık nükleer güvenlikten insan güvenliğine geçiş yapmıştır (UNDP, 1994:22). İnsanı merkeze alan bu yeni anlayışta uluslararası örgütlerin önemli bir yeri vardır (Bağbaşıoğlu, 2017:513). Örneğin, 1999 yılında Yugoslavya sınırları içerisinde gerçekleşen insanlık dramının sona erdirilmesi NATO marifetiyle gerçekleşmiştir. Her ne kadar herhangi bir BM Güvenlik Konseyi kararıyla desteklenmese de⁴ bu operasyon, birçok kesim tarafından meşru kabul edilmiştir.⁵ Libya özelinde değerlendirildiği zaman ise, Kosova'dan farklı olarak BM Güvenlik Konseyinin kimi kararları mevcuttur. Söz konusu kararlar, NATO müdahalesine yasal zemin hazırlamıştır.

Özetle, mevcut çalışma Libya'da yaşanan krizin boyutlarını değerlendirmek gayretindedir. Bu yapılırken, mevcut uluslararası sistemin temel yapı taşı olan modern devlet başka bir deyişle egemen devlet düsturunun arka planda tüm algıyı şekillendirdiği unutulmamalıdır. Zira Libya ve iç savaş yaşamakta olan birçok diğer ülke başarısız devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım mevcut uluslararası siyasal sistemin bizatihi *raison d'etat*'ı konumundadır. Bu tespit ışığında, gelecek bölümde Libya'da meydana gelen ayaklanmalar ve uluslararası müdahale ile Kaddafi sonrası düzen ele alınacaktır.

2. ARAP BAHARI VE LİBYA'DA KRİZ YÖNETİMİ

2.1. Kaddafi'nin Devrilmesine Giden Süreç

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan isyan hareketi çok kısa bir zaman zarfında tüm Orta Doğu'ya yayılmış, Mısır ve Tunus başta olmak üzere birçok lideri koltuğundan etmiştir (Duran ve Ardıç, 2014:456). Muhammed Buazizi isimli Tunuslu bir seyyar satıcının kendisini ateşe vermesinin tüm Orta Doğu'yu ve bilim dünyasını derinden sarsacak olaylara

sebebiyet vereceği pek de tahayyül edilebilir bir olgu değildi. Buazizi'nin kendisini yakmasının arkasında ayrımcılığa uğradığı, yaşamını idame ettirebilecek imkânların kendisine sunulmadığı ve muhtemelen bunların bir getirisi olarak yalnız hissetmesi vardır (Al Jazeera Türk, www.aljazeera.com.tr). Arap Baharını açıklamaya ve anlamaya çalışan birçok kişi, kitlelerin liberal manada özgürlük talebini genellikle gündeme taşımışlardır. Ancak bölüşüm ilişkilerindeki eşitsizlik, insanların gelir düzeylerindeki düşüş ve buna mukabil sosyal adaletin ortadan kalkması önemli bir etmen olarak tahlil edilmelidir.⁶

Sebepleri her ne olursa olsun Buazizi'nin yakmış olduğu ateş hızla yayılmış ve Libya'da da kendisini göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Libya'da meydana gelen gösteriler Tunus ya da Mısır'daki olaylardan bir noktada farklılık göstermektedir. Schnelzer'in belirttiği üzere, Libya'da Kaddafi'nin kendisi bizatihi rejimin kendisini simgelemektedir. Zira Libya'yı *Cemahiriye*'ye döndüren ve *Yeşil Kitabı* adeta ülkenin Anayasası olarak kodlayan Kaddafi'nin yıkılması, bizatihi rejimin kendisinin yıkılması anlamına gelmektedir. Tunus ya da Mısır'da meydana gelen ayaklanmaları idareye karşı yapılmış olarak kodlarken, Libya'da meydana gelenleri ise idarenin yanı sıra devlete karşı yapılmış olarak kodlamak çok da yanlış olmasa gerektir (Schnelzer, 2016:38).

Zira Kaddafi 1969'da bir darbeyle iktidarı ele aldığıında, Birleşik Libya Krallığında meydana gelen kabileciliği, nepotizmi ve sosyal adaletsizliği ortadan kaldıracığını vaat ediyordu (John, 2006:253). Kabile yapısının yanı sıra ideolojik bağlılığı dışlayan başkaca bağlılıkların devlette olması, yukarıda sayılan eleştirilere zemin hazırlıyordu. Kaddafi'nin devrimi 'ideolojik bağlılığı tesis etmek' şiarını benimsemiş, ancak iktidarını sağlamlaştırma döneminde Kaddafi bizatihi eleştirdiği kabileciliği ve nepotizmi kendisi uygulamıştır. Devletin önemli kademelerine ve özellikle güvenlik bürokrasisine, akrabalarını ve bağlı bulunduğu kabilenin üyelerini getirmiştir (Yaşar, 2013:94).

Libya tarihsel olarak 3 bölgeden meydana gelmektedir. 1929'da İtalya Fizan, Tripoli (Trablus) ve Sirenayka'dan oluşan 3 bölgeyi birleştirdiler (Schnelzer, 2016:31). Bu bölgelerde bilinen 140 farklı kabile ve bu kabilelere bağlı alt birimler bulunmaktadır (Hatitah ve Al-Awsat, CETRI). Kabile ilişkileri o denli önemlidir ki, özellikle petrolün keşfinden sonra, bölüşüm ilişkilerinde ve politik kurumsallaşmada yeri yadsınamaz(Schnelzer, 2016:32). Yukarıda belirtilen modern devlet ve özelliklerinin hakkıyla yerleşmemiş olması ve devamında modern anlamda ulus inşasının gerçekleşmemesi, Kaddafi sonrası Libya'daki güç boşluğunun en önemli nedenleri arasındadır.

2011 yılında başlayan olayların gelişmesinde ve ülkenin her noktasına sıçramasında yukarıda belirtilen 3 tarihsel bölgenin ve buradaki aşiret yapılarının sosyo-ekonomik ve politik ilişki ağlarının etkin rolü bulunmaktadır. Zira Fizan bölgesi Sahra çölünün kuzeyi, Tripoli bölgesi Cezayir, Tunus ve Fas; Sirenayka bölgesi ise Mısır etkisinde kalmaktadır (Yaşar, 2013:92). Aşiret yapısının bu denli güçlü ve tarihsel olarak farklı sosyo-kültürel köklerden tezahür etmesi, Libya'da yaşanan iç savaş süreçlerinde doğrudan etki etmiştir.

15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi merkezli başlayan ve İnsan Hakları savunucusu Fethi Terbil'in salıverilmesi isteklerinin şekillendirdiği gösterilere polisin sert müdahalesi ülke çapında meydana gelecek olayların fitilini ateşlemiş oluyordu. Protestocuların '*Öfke Günü*' olarak adlandırdıkları 17 Şubat tarihi gösterilerin zirve yaptığı an idi (Weitershausen, 2015:157). Bu tarihten itibaren aşiretler arası mücadele şeklini alacak olan Libya iç savaşı, çatışmalar sonrası aşiretler arası güç ve etki paylaşımının tasarlandığı ancak bugün dahi hal olunmadığı bir dönemin kapılarını aralıyordu.

2.2. Libya İç Savaşı ve Uluslararası Müdahale

Cari uluslararası hukukta kuvvet kullanmaya dönük hukuki düzenleme, devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmalarını ya da kuvvet

kullanma tehdidinde bulunmalarını yasaklamaktadır. Ancak söz konusu genel çerçevenin iki istisnası bulunmaktadır. Bu istisnalar, BM Şartının 51.maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkı ile BM Şartının 7.bölümü uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kuvvet kullanmayı da içeren zorlama tedbirlerdir.⁷

Kuvvet kullanma hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde Libya müdahalesi, aynen Kosova'da olduğu gibi insani gerekçelere dayandırılmıştır. Ancak, Kosova müdahalesi ile Libya müdahalesi arasında hukuken bir fark bulunmaktadır. Libya müdahalesinde BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmaya cevaz veren kararı mevcutken, benzer bir karar Kosova müdahalesinde yoktur. Bu durum, insani gerekçeler ile gerçekleştirilen kuvvet kullanma girişimlerinin yasa dışı olmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin Sak, hem 2003 Irak işgalinin hem de 1999 Kosova müdahalesinin BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleşmesi sebebiyle, açıkça hukuk ihlali olarak değerlendirmektedir (Sak,2015:146).

Libya'da ise BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu iki karar, Libya'ya gerçekleşen askerî müdahale söz konusu olduğunda gündeme gelmektedir. Buna göre, BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde, Libya'da meydana gelen sivillere karşı kullanılan kuvveti ve sivillere uygulanan şiddeti, ayrıca büyük ve yaygın insan hakları ihlallerinin varlığını kınayan 1970 sayılı kararını aldı (S/RES/1970, 2011). Güvenlik Konseyi'nin insani durumu merkeze aldığı söz konusu kararda, Libya hükümetinin sivillere karşı giriştiği insan hakları ihlallerini, insanlığa karşı suç kapsamında değerlendirmektedir (S/RES/1970, 2011). Devamla karar, insan hakları ihlallerinin derhal durdurulmasını ve Libya hükümetinin bu konuda elinden geleni yapmasını istiyordu (S/RES/1970, 2011: p.1-3). Ayrıca karar Libya'ya yapılacak her türlü silah transferini durduran silah ambargosunu da hayata geçiriyordu (S/RES/1970, 2011: p.9-14).

1970 sayılı kararın bir diğer dikkat çeken diktesi ise, karara ekli belgede ismi geçenlere seyahat yasağı getirmesidir (S/RES/1970, 2011: p.15-16). Listede rejim yanlısı kişiler, rejime bağlı güvenlik bürokrasisinden isimler

ve Kaddafi'nin -oğullarının da içinde bulunduğu- kimi akrabaları yer almaktadır. Ayrıca kararın iki numaralı ekinde sayılan kişilerin mal varlıklarının dondurulmasına dönük de açık hüküm yer almaktadır (S/RES/1970, 2011: p.17-21).

Çağırın'ın da belirttiği üzere, söz konusu karar Libya'ya uygulanacak muhtemel başka Güvenlik Konseyi kararlarının neler olabileceğinin şartını da ortaya koymaktadır (Çağırın, 2011:43-44). Buna göre karar "Konsey, Libya'yı yetkililerin tutumunu sürekli izleyecek ve bu kararın hükümlerine uyup uymadıklarından hareketle uygulamaya konulan zorlama tedbirlerini gözden geçirecektir; buna göre, tedbirlerin daha da sıkılaştırılması, değiştirilmesi, askıya alınması veya tamamen kaldırılması söz konusu olabilir" denilerek son buluyordu.⁸

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya'daki insani sorunların 1970 sayılı kararında tespit ettiği durumdan daha vahim bir hal aldığına kanaat getirdiği için, yaptırımların sertleştiği ve kuvvet kullanma seçeneğinin de içinde bulunduğu her türlü önlemin alınmasını talep eden 1973 sayılı kararı aldı (S/RES/1973, 2011). Karara göre, 1970 sayılı karara ek olarak uçuşa yasak bölge ilan ediliyor (S/RES/1973, 2011: paragraf:6-12) ve sivillerin korunması için gerekli olan tüm önlemlerin alınması yetkisini devletlere veriyordu(S/RES/1973, 2011: paragraf.4-5). Bu yetkiler arasında kara işgal gücü bulunmamakla beraber, 19 Mart 2011 tarihinde Fransa önderliğinde gerçekleşen hava bombardımanına herhangi bir engel sunmuyordu (Bağbaşıoğlu, 2017:515).

Kararda dikkat çeken bir başka husus ise, Libya'nın 'paralı asker' kullanmasının kınanması ve 'paralı askerlere' uygulanacak silah ambargosunun ciddiyetle kontrol altında tutulması istenmesidir (S/RES/1973, 2011: paragraf.13-18). Bilindiği üzere 'paralı asker' kullanmak mevcut uluslararası hukuk açısından ayrıca bir hukuk ihlali olarak değerlendirilmektedir.⁹

BM Güvenlik Konseyi kararlarının da gösterdiği üzere, Uluslararası Toplum Libya'da gerçekleşmesi beklenen rejim değişikliğinden yana tavır aldı. Bunun en bariz örneği, Libya Temas Grubu'nun Libya Ulusal Geçiş Hükümetini Libya'nın meşru hükümeti olarak tanınması ve akabinde tanınmanın Afrika Birliği nezdinde de gerçekleşmesi gösterilebilir (Black, 2011). Uluslararası müdahalenin de katkısı ile Kaddafi'nin 20 Ekim 2011 tarihinde Sirte'de yakalanması ve öldürülmesi sonucunda Libya'da 42 yıllık Kaddafi dönemi son buluyordu.

Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ise ülke genelinde oluşan otorite boşluğu bugün bile çözüme kavuşmuş değildir. Ülkenin kabile yapısı ve bölgesel ilişki ağları, ülkeyi içinden çıkılmaz bir istikrarsızlığa sürüklemiştir. Gelecek bölümde Kaddafi sonrası Libya'daki kriz durumu tahlil edilecek ve krizin yönetilmesi babında yapılan diplomatik girişimler değerlendirilecektir.

2.3. Kaddafi Sonrası Libya'da Kriz Durumu ve Yönetimi

NATO bombardımanının hızlandırmış olduğu Kaddafi Karştı devrim hareketi, Kaddafi'nin yakalanıp öldürülmesi ile başarıya ulaşmıştır, en azından başarıya ulaştığı ilan edilmiştir.¹⁰ 42 yıl süren hükümlükten sonra Libya'nın, Kaddafi sonrası dönemde daha özgür ve devlet fonksiyonlarını yerine getirebilen ideal bir yapıya kavuşacağı tahayyül ediliyordu. Ne var ki, Kaddafi'nin devrilmesi sadece rejimi sona erdirmemiş, buna müteakip devlet aygıtını da yerinden etmiştir.

Kaddafi sonrası dönemin ilk çatışmalı ortamı, Kaddafi yanlısı milis kuvvetler ile devrimci saflar arasında meydana gelmiştir. Bu durum Libya'yı devrimin henüz başında silahlı çatışma girdabının içine sürüklemiştir (Erdağ, 2017:33). İstikrarsızlık ve ortak değerlerde buluşulamama durumu, geçiş döneminde olan Libya'yı derinden etkileyen önemli faktörlerin başında gelmektedir.

Ulusal bütünlüğün sağlanması hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Mansour Elbabour'a göre Libya toplumu Kaddafi karşıtı direnişte

olağanüstü bir birliktelik göstermiş, şehirler kuşatma altında olsa dahi bütünleşebilmiştir. Bunda uzun zamandır şehirleşen bir Libya'nın etkisi vardır. Şehirleşme ulusal birlikteliğe olumlu katkı sağlamış ve netice itibarıyla devrim başarıya ulaşmıştır. Hatta Afrika özelinde bakıldığında, en çok kaynaşmış toplumun da Libya olduğu görülmektedir Elbabour'a göre. Devamla kabile yapısı tarihsel ve kültürel bir olgu olmaktan başka siyasal bir ayrışmanın simgesi değildir (Elbabour, 2011).

Elbabour'un olumlamları gerçek karşısında yenilgiye uğramaktadır. Libya'nın önceki Başbakanlarından Mahmut Cibril düzen ve istikrarın sağlanmasının yolunun birlikten geçtiğinin farkında olarak, Libya'nın tüm bileşenlerine bütünlük çağrısı yapıyor ve ulusal birliğe atıfta bulunuyordu. Daha da önemlisi ise Cibril çağrısında 'devleti' tekrardan Libya halkının hayatına geri kazandırması gerektiğini vurguluyordu. Bunun açık anlamı, Libya'da devlet aygıtının çökmüş olduğunun tescili idi (BBC News, 2012).

Libya'da devletin yeniden inşası için harcanan çabalar, en nihayetinde güç bölünmesine yol açıyor ve farklı güç odakları iktidar talebinde bulunuyordu. Fraihat'a göre, Kaddafi'nin ölümüyle oluşan otorite boşluğu, tarihsel olarak birbirleri ile birlikteliği olmayan ve devamlı şekilde yarış halinde bulunan kimi birimler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu birimler geçiş hükümetleri, devrimciler, siyasal partiler ve hükümet dışı örgütler olarak sıralanmaktadır (Fraihat, 2016:23). Aynı şekilde Libya'daki hükümet kurma girişimlerdeki başarısızlık ve bunun neticesinde ortaya çıkan iki parlamentolu yapı da güç boşluğunun doldurulamamasının görünürdeki yansımalarıdır. Öyle ki Libya'da gerçekleşen siyasi oluşumların ve siyasi karar mekanizmalarının arkasında toplumdaki keskin kutuplaşma da yatmaktadır. Devrimi gerçekleştiren kesimler (*thuwar*) ile eski rejim yanlıları (*azlam*) arasındaki ayrım, devletin politik bölünmüşlüğü de yansıtıyordu (Fraihat, 2016:24). 2014'te başlayan ve devam edegelen iç savaş/çatışma ortamının, yukarıda değinilen ayrım üzerine inşa edildiği de aşikardır.¹¹

2.4. Devrim Sonrası Dönem ve Hükümet Arayışları

Kaddafi karşıtı koalisyon Ulusal Geçiş Hükümeti adı altında devrim örgütlemiş, Kaddafi'nin devrilmesinden sonra da kısa bir süre faaliyetlerine devam etmiştir. Ağustos 2012'den Ağustos 2014'e kadar ülkenin seçilmiş parlamentosu görevini üstlenecek olan *Genel Ulusal Kongre (GUK)*, 7 Temmuz 2012 seçimleri ile teşkil edilmiştir.

GUK'un oluşturulması Libya'da düzeni tesis edememiş, çatışma ortamı ve uzlaşma atmosferi bir türlü yerleşmemiştir. Bunda iki önemli faktör bulunmaktadır ve bu faktörler nihayetinde siyasal güç ilişkilerinin yansıması olarak kodlanabilir. Buna göre devrim sonrası kurulacak yeni düzende Kaddafi döneminde görev yapmış devlet görevlileri ya da Kaddafi döneminde hâkim olmuş elitlerin yeri tartışma konusu olmuştur. İkinci husus ise, devrimde silahlı çatışmalara doğrudan katılan milis kuvvetler ya da daha geniş tabiriyle silahlı güçlerin, yeni düzendeki yeri sorun olmuştur (Eriksson, 2016:821).

Yukarıda da belirtildiği üzere, devrim sonrası Libya'da toplum ve toplumun yansıması olan politik düzlem *thuwar* ve *azlam* olmak üzere kutuplaşmıştır. Bir tarafta yeni siyasal düzende etkin olmaya gayret eden Müslüman Kardeşler ve o çizgideki İslami oluşumlar ile diğer tarafta İslami oluşumlara mesafeli duran kesimler siyasal yelpazenin iki tarafını oluşturmaktadırlar. Özellikle 2013 yılında kabul edilen iki yasa söz konusu kutuplaşmayı artırmış ve şiddeti yoğunlaştırmıştır.

5 Mayıs 2013 tarihinde *Genel Ulusal Kongre*'den geçerek yasalaşan ve Kaddafi dönemi bürokratları ya da Kaddafi rejiminde görev alan kişileri siyaset sahnesinden men eden yasa, 14 Mayıs günü İngilizce olarak ilan edildi ve tüm dünyaya sunuldu. Buna göre, *Siyasi ve İdari İzolasyon Yasası* olarak bilinen yasa iki kategoride şahısları sınıflandırmakta ve bu kategoriler uyarınca 'siyasi ve idari izolasyon' uygulamaktadır. Buna göre ilk kategori kişiler, 1 Eylül 1969 (Kaddafi'nin yönetimi ele aldığı tarihten) ile 23 Ekim 2011 (Kaddafi'nin öldürülmesiyle Libya'nın özgürleştirildiğinin ilan edildiği gün) tarihleri arasında geçen süre içerisinde yasada belirtilen 14

pozisyonda görev almış ya da bulunmuş kişilerdir. İkinci kategori kişiler ise, aynı tarihler arasında ülkede Siyasi ve İdari çöküntüye neden olabilecek yasaca sayılan davranışlarda bulunan kişilerdir (Legislation No.13, 2013). Bu yasa ile toplumsal kutuplaşma keskinleşmiş, Kaddafi dönemi güç ilişkilerinde hâkim pozisyonda olan elitler siyaset sahnesinin dışına itilmiş ve bölüşüm ilişkilerinde göz ardı edilmişlerdir. Kutuplaşmanın keskinleşmesini sağlayan ikinci yasa ise, tüm devlet kurumlarının ve yasama unsurlarının *İslam Hukukuna* (Şeriat) uygun olması ve kaynağını İslam Hukukundan almasını ön gören yasadır (Reuters, 2013).

Yukarıda bahsi geçen iki yasa, geçmiş dönemlerde devlet kademesinde görev almış kişilerce ve İslam Hukukuna karşı olanlarca kabul edilemez bulundu. Öyle ki bu farklılaşma, daha sonra ülkenin iki parlamentolu yapısının siyasi kimliğini de belirleyen en önemli ayrımlardan birisi olacaktı (Eriksson, 2016:821).

2014 yılına gelindiğinde Libya'daki çatışmalar yeni bir boyut kazanıyordu. Buna göre, daha önceleri Kaddafi rejiminde çeşitli görevlerde bulunmuş olan emekli Tümgeneral Halife Haftar, Mayıs 2014'te '*Libya'nın İtibarı*' (*Libya's Dignity*) ismini verdiği askerî operasyonu başlattı. Aslında bu operasyonun fitili, Şubat 2014'de başlayan ve *Genel Ulusal Meclis*'in görev süresinin dolmasına rağmen seçimlere gidilmemesini protesto edenler tarafından atılmıştı.¹² Haftar'ın başlattığı operasyon esas itibarıyla ülkedeki İslami gruplara ve özelde Müslüman Kardeşlere yönelikti.

Bingazi'de konuşlu 17 Şubat devrimcilerine ve Ensar el-Şeriya militanlarına karşı başlatılan operasyon başkent Trablus'ta ise Zintan aşiretinin desteğiyle diğer İslamcı gruplara yönelik olarak da devam etti (Fraihat, 2016:31). 18 Mayıs 2014 tarihinde Haftar güçleri ve müttefik aşiretler başkent Trablus'a girdi ve mevcut Genel Ulusal Kongre'ye meydan okudular (Eriksson, 2016:821). Elbette bu harekât kendi karşıtını da doğuruyor ve Haftar'a karşı Trablus'ta '*Libya Şafağı*' isimli koalisyon oluşuyordu. Aynı zamanda Bingazi'de ise, *Bingazi Şura Konseyi* adındaki

birleşim vücut buluyordu. Tüm bu gelişmelerin gölgesinde Libya’da genel seçimler gerçekleştirildi. Genel Ulusal Kongre’de hâkimiyeti olan Müslüman Kardeşler ve İslami partiler bu seçimde istediklerini elde edemediler. Seçim sonucunda Temsilciler Meclisi, Tobruk merkezli olarak kuruldu.

Seçimleri takip eden Ağustos ayında başkent Trablus, İslami gruplar tarafından tekrar kontrol altına alındı. Bunun üzerine Trablus merkezli *Libya Anayasa Mahkemesi*, Haziran seçimlerinin hukuki olmadığını ve bunun neticesinde kurulan temsilciler meclisinin yasal dayanaktan yoksun olduğunu açıkladı (Eriksson, 2016:822). Bu gelişmeler ışığında, Trablus merkezli yeniden tesis edilen Genel Ulusal Kongre ile Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi, Libya’nın iki ayrı meclis ve hükümet olarak ikiye bölündüğünün göstergesidir.

Sonuç olarak mevcut tabloya bakıldığında, Haftar’ın önderlik ettiği, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisinin de desteklediği anti-İslamcı ve milliyetçi hareket ile Libya Şafağı adı altında birleşmiş olan askerî kanadıyla Trablus merkezli Müslüman Kardeşler ve İslami kesim arasında devam eden kanlı bir iç savaş görülmektedir (Fraihat, 2016:31). Ülkede meydana gelen politik ve askerî kampaşma, uluslararası müdahalenin de kapılarını aralıyor; Libya’da müdahil olmak isteyen ülkelerin herhangi bir tarafı desteklediği yeni bir ortam doğuyordu.¹³ Aynı zamanda BM önderliğinde, barış ve uzlaşının sağlanması için uluslararası çabalar da gerçekleşiyordu.

BM öncülüğünde gerçekleşen en önemli uzlaşma adımı, 2015 yılı Aralık ayında Fas’ın Şikrat kentinde imzalanan ‘*Libya Siyasi Antlaşması*’dır (UN, 2015). Söz konusu antlaşma ile birden fazla amaç hedeflenmekteydi. Ulusal uzlaşımın sağlanmasıyla ilk elde çatışmaların durdurulması öngörülmüyordu. Buna mukabil, 2015 yılından bu yana görülür şekilde zemin kazanan IŞİD’e ve diğer terör örgütlerine yönelik mücadelenin sekteye uğramaması ve hatta daha güçlü şekilde devam etmesi için gerekenin yapılması öngörülmüyordu. Ancak en önemlisi, ulusal uzlaşımın sağlanabilmesi için uyum hükümetinin tesisi imza altına alınıyordu.

17 Aralık tarihli Libya Siyasi Antlaşması'nın (Libyan Political Agreement, 2015) imza edilmesini müteakip BM Güvenlik Konseyi 2259 (2015) sayılı kararını alıyor ve imza edilen metne olan uluslararası desteği vurguluyordu (S/RES/2259, 2015). Karara göre BM Güvenlik Konseyi, antlaşma uyarınca tesis edilmesi ön görülen Ulusal Uyum Hükümeti'nin gerek duyduğu uluslararası desteği sağlıyor ve bu antlaşmayı tarihsel bir fırsat olarak değerlendiriyordu (S/RES/2259, 2015). Söz konusu kararda da belirtildiği üzere Libya'nın toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve insan güvenliğinin sağlanması, ayrıca IŞİD gibi terör örgütleriyle etkin mücadele için söz konusu uzlaşma döneminin önemi ayrıca vurgulanıyordu.

Libya Siyasi Antlaşması'nın öngördüğü Ulusal Mutabakat Hükümeti Serrac'ın Başbakanlığında Trablus'a geldi ve yönetimi devraldı. Ne var ki, yönetimin devralınması eski düzenin kalıntılarının gönüllü şekilde siyaset sahnesinden çekildiği anlamına gelmiyordu. Her ne kadar Serrac BM tarafından tanınsa ve desteklense de, mevcut güç ilişkileri kâğıt üzerinde yazan prensiplerin sorunsuz uygulanmasına cevaz vermiyordu. Netice itibarıyla, arabuluculuk vasıtasıyla devam eden birçok görüşmenin sonunda bir uzlaşmaya varmak kolay gözükmemektedir.¹⁴

Sonuç olarak, Kaddafi sonrası Libya'da düzen arayışları halen bir sonuca varamamıştır. Bir yanda iç savaşın devam etmesi ancak aynı anda uluslararası çabaların gölgesinde mutabakat antlaşmaları imzalanması, istikrar yolunun ne denli çetrefilli olduğunu göstermektedir. Çok aktörlü mevcut durumun çözümü için daha uzun bir dönem çaba sarf edilmesi gerekecektir.

SONUÇ

Bu çalışmada Libya İç Savaşı ve kriz yönetimi ele alınmıştır. Esas itibarıyla devlet merkezli analizlerin konusu olan kriz ve güvenlik başlıkları, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde insan merkezli olarak yeniden yorumlanmıştır. Kosova Krizine yönelik NATO harekâtında da görüldüğü üzere, silahlı müdahalenin ana meşruluk kaynağı insani gerekçeler olarak

sunulmuştur. Benzer bir durum, Arap Baharı isyanları sırasında Libya'da da gerçekleşmiştir. İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Kurallarının askıya alındığı, insani dramların yaşandığı iç savaş deneyimlerinde, söz konusu durumun tersine çevrilmesi için gerekli olan hassasiyet kamuoyu yaratılmak koşuluyla gündemde tutulmaktadır. Libya özelinde görüldüğü üzere, temel hakları dahi koruyamayan; hatta bu hakları bizatihi kendisi ortadan kaldıran devlet aygıtının yenilgiye uğratılması meşru bir zeminde cereyan etmektedir.

Söz konusu meşruluk arayışı, uluslararası sistemin yeniden yaratılması için gerekli olan 'öteki' olanı da betimlemektedir. Bu betimleme gayet pejoratif bir mahiyette cereyan etmekte; ancak bu olumsuzlamanın altında sistemin varlık koşulu da yatmaktadır. Buna göre, modern devletin karşısına, başarısız devleti koyarak sistemin üzerine inşa edilmiş olan ikili karşıtlık açık edilmiş olmaktadır. Zira modern olanın varlık koşulu ancak ve ancak modern olmayanın var olmasıyla vücut bulabilir. Bu sebeple, Libya'ya yapılan uluslararası müdahale her ne kadar 'haklı' bir sebepten neşet ediyor olsa da, Libya'nın 'başarısız devlet' olarak kalması sistemin devamı için daha hayati olarak kodlanmalıdır. Başka bir deyişle, istikrarsızlığın devam etmesinin bir yararı da sistemin ayakta kalmasına katkı sağlamasıdır.

Yukarıda anlatılanlar göz önünde tutularak, çalışmanın ilk bölümünde, Libya'da yaşanan iç savaş anlatılmış ve uluslararası müdahale ile son bulan dönem ele alınmıştır. Buna göre, uluslararası müdahale BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Uluslararası Müdahale yasal zemine oturmuş olmaktadır. Devamla, Kaddafi'nin ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiği öne sürülmüş ve müdahalenin bir de moral yanı olduğu belirtilmiştir. İkinci bölümde ise Kaddafi sonrası devlet inşa sürecine değinilmiş ve 2014'te başlayan ikinci iç savaş masaya yatırılmıştır. Bu bölümde çok katmanlı ve birbirinden farklı siyasal amaçları olan sosyolojik yapıların uzlaşması sağlamanın zor olduğu vurgulanmıştır.

Kaddafi dönemi iç savaşı, uluslararası müdahale ile son bulmuş ve kriz durumu askerî yöntemler ile ortadan kaldırılmıştır. Bir ucunda Kaddafi yönetiminin olduğu kriz tahtası, Kaddafi'nin devrilmesiyle beraber yeniden şekillenmiş ve yeni kriz alanları ortaya çıkmıştır. Kaddafi sonrası kriz yönetiminde ise ön plana çıkan ana unsur, uluslararası arabuluculuk ve diplomasi kurumunun işletilmesi olmuştur. Taraflar arasında yapılan uzlaştırma çabaları ve neticesinde imza edilen kimi belgeler, krizin aşılmasına yönelik girişimlerde başat enstrümanlardır. Sonuç olarak, merkezî devlet idaresinin ortadan kalktığı ve uzunca bir süre de yeniden tesisinin mümkün olmadığı ortadadır. Bu durum mevcut uluslararası sisteme kimi tehditler sunsa da, esas itibarıyla mevcut sistemin *raison d'etat*'i konumundadır. Libya krizi de makalenin ana savından ayrı düşünülemez.

SONNOT

¹Arap Baharı sonrası iç savaş yaşayan ve devlet mekanizması çöken ülkeler Başarısız Devlet kategorisinde değerlendirilmiştir. Buna göre, Başarısız Devletler tabirinin Soğuk Savaş'ın bitimiyle Uluslararası Politikanın gündemini işgal ettiğine tanık olmaktadır. Genel olarak Başarısız Devletler hükümet etme fonksiyonunu yerine getiremeyen, sınırları dâhilinde etkili yönetim gösteremeyen ve ülkesi üzerinde bölünmez meşru şiddet tekeline sahip olma durumu ortadan kalkan devletlere denmektedir. Bknz, Özpek, B. B. (2014). "Başarısız Devletler", İçinde Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş. İstanbul: Küre Yayınları, s. 466-472. Fund For Peace'in yapmış olduğu araştırma, 2017 yılı baz alındığında, 12 başlıkta altında Libya 178 ülke arasında en kırılgan 23.ülke konumunda olduğunu göstermektedir. Bk., Fragile State Index 2017. Fund for Peace, <http://fundforpeace.org/fsi/data/>, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

² Bu tanımlama, Siyasal Realizmin disiplin içerisindeki hâkimiyeti sonucunda yerleşmiş olan tanımlamadır. Elbette tarihsel süreç içerisinde söz konusu tanımlama aşılmış, güvenlik kavramsallaştırmaları hem derinlik hem de genişlik açısından yeni boyutlar kazanmıştır. Bk. Booth, K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge University Press.

³ 23 Şubat 2011 yılında dönemin Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, Libya'daki durum üzerine Türk vatandaşlarının tahliyesi yönündeki çabaları açıklayan basın toplantısı, yakın tarih Libya-Türkiye münasebetlerindeki yerini almıştır. Buna göre, merkezde çalışan 400 diplomatın 120'sinin 3 vardiya şeklinde Libya'daki durumu takip etmesi, kriz masası oluşturması ve Türk vatandaşlarının can ve mal güvenliklerinin temini için çaba göstermesi ve en nihayetinde başarılı operasyonlar neticesinde Türk vatandaşlarının tahliye edilmesi Uluslararası Krizlerin yönetiminde gelinecek noktayı göstermektedir. Bk. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, Davutoğlu, A. (2011). Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Libya'daki tahliyelere ilişkin düzenlediği basın toplantısının metni. MFA. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-basin-toplantisinda-yaptigi-konusmanin-metni.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 04.04.018).

⁴ Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasını şekillendiren önemli bir unsur ise, çok taraflılıktan tek taraflı kuvvet kullanmaya doğru politika dönüşümüdür. Bu dönüşümün bir örneği 1999 yılında BM Güvenlik Konseyi kararı olamadan gerçekleştirilen Yugoslavya müdahalesi oluşturmaktadır. Bk. Uzel, İ. (2004). ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası: Ortadoğu ve NATO. *Mülkiye*, XVIII(243),7-20.s.11.

⁵ Kosova'daki durum özelinde BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 1199 sayılı kararın, durumun vahametini ortadan kaldıracak acil önlemleri almaması sonucu, NATO Genel Sekreteri Javier Solana'nın NATO vasıtasıyla kuvvet kullanma tehdidinde bulunması, yasal olmasa da uygun görülmüştür. Bk. Hilpold, P. (2001). *Humanitarian Intervention: Is there a need for a legal reappraisal?*, *European Journal of International Law*, 12(3), ss. 437-468, s.440.

⁶ Büyük kitlelerin on yıllardır içinde yaşadığı neo-liberal düzenin, söz konusu isyanlarda itici güç olduğu göz ardı edilmektedir. Dahası özgürlük fikrinin sadece siyasal ya da

bireysel özgürlük olduğu algısı üzerinden neo-liberal politikaların derinleşerek uygulanmasının reçete olarak sunulması esas eleştirilmesi gereken noktadır. Bk. Dixon, M. (2011). An Arab spring. Review of African Political Economy, 38(128), ss.309-316, s.315.

⁷ Detaylı bilgi için Bk. Shaw, M. (2008). International Law. Cambridge University Press.s. 1118-1167.

⁸ Türkçe çevirisi için Çağırın, M. E. (2011). Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askeri Müdahale Kararı, Orta Doğu Analiz, 3(28), 42-48.s.43.

⁹ International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, A/RES/44/34. Ayrıca bakınız, Güneş, B. (2017). Mercenaries, Private Military/Security Companies and Modern States, Akademik Ortadoğu, 12/1, s. 17-43.

¹⁰ 20 Ekim 2011'te öldürülmesinden 3 gün sonra, 23 Ekim 2011'de Libya'nın Kaddafi'den özgürleştirildiği ilan ediliyordu. Bk. Libya officially 'liberated' of Col Gaddafi. (2011). the Telegraph,

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8844548/Libya-officially-liberated-of-Col-Gaddafi.html>, (Erişim Tarihi: 04.02.2018).

¹¹Bu konuya ilerleyen bölümde detaylıca değinilecektir. Bk. Eriksson, M. (2016). A Fratricidal Libya: Making Sense of a Conflict Complex, Small Wars & Insurgencies, 27(5), 817-836, s.821.

¹² 3 Ağustos 2011 tarihinde kalıcı Anayasa yapılıncaya kadar Ulusal Geçiş Hükümetinin kabul ettiği Libya Anayasasına 11 Nisan 2013 tarihinde Ulusal Genel Kongre tarafından yapılan ekle birlikte ülkenin yeni anayasayı hazırlayacak kurucu meclisin seçimleri için Yüksek Ulusal Seçim Komisyonunu yeniden yetkilendiriyordu. Bk. Amendment No. (5) of the Interim Constitutional Declaration. (2013). Trust Fund for North Africa, https://security-legislation.ly/sites/default/files/lois/543-%20Constitutional%20amendment%20No%20%20%285%29%20of%202013_EN.pdf,

(Erişim Tarihi: 04.04.2018).

¹³ Örneğin Mısır ordusunun iç savaşa müdahil olması için gerekli meşru zemin için Bk., Hafter'den Mısır'a 'operasyon' çağrısı. (2014). Al Jazeera Türk, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hafterden-misira-operasyon-cagrisi>, (Erişim Tarihi: 03.28.2018).

¹⁴ En son barış görüşmesi için Bk. Wintour, P. ve Stephen, C. (2017). Libyan rival leaders agree to ceasefire after Macron-hosted talks. the Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/25/france-raises-hopes-of-deal-between-libyan-rival-factions>. (Erişim tarihi: 01.04.2018).

KAYNAKÇA

- Amendment No. (5) of the Interim Constitutional Declaration. (2013). *Trust Fund for North Africa*. Erişim tarihi: 04.04.2018, https://security-legislation.ly/sites/default/files/lois/543%20Constitutional%20amendment%20No%20%20%285%29%20of%202013_EN.pdf.
- Ateşin Yandığı An. (2015). *Al Jazeera Türk*, Erişim tarihi: 04.04.2018, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/atesin-yandigi>.
- Bağbaşıoğlu, A. (2017). İnsan Güvenliğı ve NATO: NATO'nun Ege Misyonu Örneğı. T. Sakman (Ed.), *Devlet doğasının değışimi: güvenliğin sınırları*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Black, I. (2011). Libyan rebels win international recognition as country's leaders. *The Guardian*. Erişim tarihi: 02.04.2018, <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/15/libyan-rebels-international-recognition-leaders>.
- Booth, K. (2007). *Theory of world security*. Cambridge University Press.
- Bostanoğı, B. (2008). *Türkiye-ABD ilişkilerinin politikası*. Ankara:İmge Kitabevi.
- Çağıran, M. E. (2011). Güvenlik Konseyinin Libya'ya askerî müdahale kararı. *Orta Doğı Analiz*, 3(28), 42-48.
- Dixon, M. (2011). An Arab spring. *Review of African Political Economy*, 38(128), 309-316.
- Duran, B. ve Ardiç, N. (2014). Arap Baharı. İçinde Ş. Kardaş ve A.Balci (Ed.). *Uluslararası ilişkilere giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Elbabour. M. M. (2011). Libya: a nation of cities. *LibyaTV*. Erişim tarihi: 01.04.2018, http://works.bepress.com/mansour_elbabour/6/.
- Erdağ, R. (2017) *Libya in the Arab Spring: from revolution to insecurity*. Hampshire ve New York: Palgrave Mcmillian.
- Eriksson, M. (2016). A Fratricidal Libya: Making sense of a conflict complex. *Small Wars & Insurgencies*, 27(5), 817-836.
- Fragile State Index 2017. (2017). *Fund for Peace*, Erişim tarihi: 03.04.2018, <http://fundforpeace.org/fsi/data/>.

-
- Fraihat, I. (2016). *Unfinished revolutions Yemen, Libya, and Tunisia after the Arab Spring*. New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Gause III, F. G. (2011). Why Middle East Studies missed the Arab Spring: The myth of authoritarian stability. *Foreign Affairs*, 90(4), pp. 81-84, 85-90.
- Giddens, A. (1989). *The nation-state and violence volume two of a contemporary critique of historical materialism*. Cambridge: Polity Press.
- Güneş, B. (2017). Mercenaries, private military/security companies and modern states, *Akademik Ortadoğu*, 12/1, s. 17-43.
- Hafter'den Mısır'a 'operasyon' çağrısı. (2014). *Al Jazeera Türk*, Erişim tarihi: 03.28.2018, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hafterden-misira-operasyon-cagrisi>.
- Hatitah, A. ve Al-Awsat, A. (2011). Libyan Tribal Map : Network Of Loyalties That Will Determine Gaddafi's Fate. *CETRI*. Erişim Tarihi: 01.04.2018, <http://www.cetri.be/Libyan-Tribal-Map-Network-of?lang>
- Hilpold, P. (2001). Humanitarian intervention: Is there a need for a legal reappraisal?, *European Journal of International Law*, 12(3), 437-467.
- Kaygusuz, Ö. (2014). Egemenlik ve Vestfalyan Düzen. E. Balta (Ed.), *Küresel siyasete giriş: uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler*. İstanbul:İletişim Yayınları.
- Legislation No.13 of 2013 [on] Political and administrative isolation. (2013). *DCAF*, Erişim Tarihi: 03.28.2018, [http://security-legislation.ly/sites/default/files/files/lois/315-Law%20No.%20\(13\)%20of%202013_EN.pdf](http://security-legislation.ly/sites/default/files/files/lois/315-Law%20No.%20(13)%20of%202013_EN.pdf).
- Libya officially 'liberated' of Col Gaddafi. (2011). *The Telegraph*, Erişim tarihi: 04.02.2018, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8844548/libya-officially-liberated-of-col-gaddafi.html>.
- Libyan assembly votes to follow Islamic law. (2013). *Reuters*. Erişim Tarihi: 04.04.2018, <https://www.reuters.com/article/us-libya-law/libyan-assembly-votes-to-follow-islamic-law-idUSBRE9B30M220131204>.
-

- Libyan Political Agreement. (2015). *The participants in the Libyan political dialogue*. Erişim tarihi: 02.04.2018, https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/Libyan_Political_Agreement_2_July_15.pdf.
- Libya's Mahmoud Jibril calls for national unity. (2012). *BBC News*, Erişim tarihi: 29.03.2018, <http://www.bbc.com/news/world-africa-18767363>.
- Özpek, B. B. (2014). Başarısız Devletler. İçinde Ş. Kardaş ve A.Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukuk'ta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Ders. *Uluslararası İlişkiler*, 11(44), 121-153.
- Schnelzer, N. (2016). *Libya in the Arab Spring: The Constitutional Discourse since the fall of Gaddafi*. Erlangen: Springer.
- Sens, A. ve Stoett, P. (2010). *Global politics: origins, currents, directions*. Toronto:Nelson.
- Shaw, M. (2008). *International law*. Cambridge University Press.
- St John, R. B. (2006). *Historical dictionary of Libya*. Oxford: the Scarecrow Press.
- UN welcomes 'historic' signing of Libyan Political Agreement. (2013). *Birleşmiş Milletler*. Erişim tarihi: 04.04.2018, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52845#.WcwzWrJJbcd>.
- UNDP. (1994). *Human development report*. New York: Oxford University Press.
- Uzgel, İ. (2004). ABD hegemonyasının yeniden inşası: Ortadoğu ve NATO. *Mülkiye*, XVIII(243),7-20.
- Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: The Falcon's Wing Press.
- Weitershausen, I. (2015). Contentious politics: Europe and the 2011 uprisings in Libya. F. Gerges (Ed.), *Contentious politics in the Middle East popular resistance and marginalized activism beyond the Arab uprisings*. New York: Palgrave.

Wintour, P. ve Stephen, C. (2017). Libyan rival leaders agree to ceasefire after Macron-hosted talks. *the Guardian*. Erişim tarihi: 01.04.2018, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/25/france-raises-hopes-of-deal-between-libyan-rival-factions>.

Wolfers, A. (1952). National security as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

Yaşar, N. T. (2013). Libya'da Trablus-Bingazi-Fizan üçgeninde federalizm tartışması. *Orta Doğu Analiz*, 5(60), 90-97.

Yurdusev, N. (2006). Uluslararası ilişkiler' öncesi. A. Eralp (Der.), *Devlet, sistem ve kimlik: uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BM Kararları

S/RES/1970 (2011).

S/RES/1973 (2011).

S/RES/2259 (2015).

